

อำนาจในสังคมหลังชาวนา: มองผ่านพิธีกรรม

งานบุญพะเหวดของคนอีสาน

Power in Rural Villager Society: Looking through the Lens of Esan People's Boonpavet Religious Ceremony

ประจวบ จันทรหมื่น

สาขาวิชาไทศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Email: Guisskru@Gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนในกลุ่มสังคมหลังชาวนา โดยการมองปฏิบัติการของพวกเขาผ่านมิติทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมือง ผู้เขียนศึกษางานบุญประเพณีในหมู่บ้านชาวนาอีสานแห่งหนึ่ง โดยเก็บข้อมูลจากการสำรวจและสัมภาษณ์รายครัวเรือนจำนวน 85 ครัวเรือน เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจในงานบุญประเพณีของคนชนบท โดยมีคำถามสำคัญว่าอำนาจในพิธีกรรมงานบุญประเพณีของสังคมหลังชาวนามีลักษณะอย่างไร มีนัยต่อการทำความเข้าใจความขัดแย้งในสังคมไทยอย่างไร

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมในงานบุญประเพณีของคนชนบทปัจจุบันจำนวนหนึ่งถูกทำให้เป็นพื้นที่การแสดงละคร ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์แบบเดิมดังอดีต มีการจัดวางผู้คนเข้าไปเป็นผู้แสดงในพิธีกรรมทั้งแบบสมัครใจและให้ค่าแรง ผู้คนที่เข้าร่วมต่างมีความปรารถนาถึงรายได้ที่จะได้รับ ปรารถนาถึงความสุข ปรารถนาถึงการยอมรับและให้เกียรติ รวมถึงปรารถนาถึงคะแนนเสียงเลือกตั้งในอนาคต การจัดงานบุญประเพณีในปัจจุบันจึงไม่ได้มีความหมายเพียงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่หมายถึงการมีเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะสำคัญของอำนาจในพิธีกรรมของสังคมหลังชาวนาที่ซ่อนเร้นอยู่ในชุมชน ผ่านการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในสังคมชาวนาปัจจุบัน ที่มีนัยต่อการทำความเข้าใจความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าชาวนาในชนบทต้องการที่จะเข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น หากโครงสร้างอำนาจรัฐยังไม่เปิดกว้างให้พวกเขาเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงความขัดแย้งในสังคมไทยก็จะยังคงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ : สังคมหลังชาวนา งานบุญประเพณี การจัดวางผู้คน พื้นที่การแสดง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

Abstract

The objective of this research was to study the relationship of people in rural villager society by looking through the lens of economic, social, and political dimensions. The author studied traditional merit ceremony in a village of Esan peasants by collecting data from a survey and interview in each household, total of 85 households in order to understand the power relationship of traditional religious ceremony in rural villager society of rural people. The major questions were: what would be the power in traditional religious ceremony of rural villager society? How it would be significant for understanding the conflict in Thai society?

The research findings found that the ceremony in traditional religious ceremony from a number of rural people, became an area for dramatics which was not sacred like in the past. People were assigned to be actors in ceremony willingly and being employed. The participants needed the expected income, happiness, recognition and prestige, and future voting. Consequently, the present religious ceremony was not only to pay respect for sacred things but also to obtain both of economic and political networks. As a result, it was major characteristic of power in ceremony of rural villager society being hidden in community through the ranking in relationship of economic, social, and political powers of present Thai society which was significant for understanding the existed social conflict in current Thai society that the peasants in rural area wanted to play their political role more than in former time. But, if the public power structure did not open for them to participate in truly, the conflict in Thai society would be occurred further.

Keywords: post-peasant society; religious ceremony; assigning people; dramatics area; power relationship

บทนำ

หมู่บ้านชาวนาอีสานในอดีต เมื่อมีพิธีกรรมสำคัญในหมู่บ้าน ผู้มีอำนาจ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน มักทวยกวัด เฒ่าเจ้า พระอาจารย์ พ่อพราหมณ์ จะเป็นกลุ่มผู้กำหนดรูปแบบขั้นตอนการปฏิบัติของพิธีกรรมนั้นๆ เป็นหลัก ในพิธีดังกล่าวชาวบ้านทุกคนต้องปฏิบัติตามและเชื่อฟัง หากมีใครโต้แย้งหรือไม่เคารพในพิธีนั้น นอกจากจะกลายเป็นคนอื่นในสายตาคนบ้านเดียวกันแล้ว ยังมีโอกาสถูกตัดขาดจากระบบเครือญาติบรรพบุรุษได้โดยง่าย ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตในหมู่บ้านเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากจะเป็นคนที่ไม่เข้าพวกอาจจะถูกไม่นับรวมเป็นสมาชิกทางวัฒนธรรมเสียด้วยซ้ำเพราะไม่เคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนส่วนใหญ่เขานับถือกัน ในบางกรณีอาจถึงขั้นขับออกจากสังคมหมู่บ้านด้วยการกล่าวหาว่าเป็น “ผีปอบ” ได้ หากมีพฤติกรรมขัดแย้งกับผู้คนกลุ่มใหญ่ในหมู่บ้าน (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548) อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมนั้นยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน แต่ปรากฏว่าอำนาจการควบคุมแบบเดิมถูกทำให้เปลี่ยนไปด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคมและระบบการเมืองสมัยใหม่ หลังเกิดการพัฒนาระบบคมนาคมที่สะดวกขึ้น เส้นทางใหม่ๆ เหล่านั้นได้นำระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เข้าสู่หมู่บ้าน ระบบไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกได้เชื่อมโยงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเข้าสู่วิถีความทันสมัยด้วยเทคโนโลยีใหม่ๆ ทั้งด้านการผลิตและด้านการสื่อสาร

ในรอบ 50 ปีที่ผ่านมาการพัฒนาของประเทศไทยต่างส่งผลให้วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในชนบทเปลี่ยนแปลงไปในทุกด้าน เกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจการค้า ชาวนาในชนบทกระจายตัวไปทำมาหากินอยู่ตามพื้นที่ต่างๆทั้งในประเทศและต่างประเทศ (พัฒนา กิตติอาษา, 2557) และแน่นอนว่าในด้านสังคมและวัฒนธรรมก็เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบความคิด ความเชื่อในคนชนบทอย่างกว้างขวาง และได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบพิธีกรรมความเชื่อในหมู่บ้านด้วย ดังจะพบว่าในปัจจุบันเมื่อมีการจัดพิธีกรรมหรืองานบุญประเพณีต่างๆ ขั้นตอนวิธีการของงานบุญประเพณีในหมู่บ้านนั้นจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น บทบาทของผู้เฒ่าแบบไม่เป็นทางการดังที่กล่าวเบื้องต้นลดลง เกิดกระบวนการย้ายอำนาจการตัดสินใจมาสู่เวทีประชาคมหมู่บ้านหรือองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล อำเภอหรือจังหวัด แม้กระทั่งในมิติของช่วงเวลาเช่น การใช้ฤกษ์ยามยามดีในการจัดงานบุญประเพณี ก็ถูกโยกย้ายตามความเหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิต ไม่ได้ยึดช่วงเวลาแบบตายตัวดังเช่นอดีต ซึ่งในปัจจุบันผู้กำหนดวันเวลาจะเป็นภาคประชาสังคมใน

หมู่บ้านเสียส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มคนกลุ่มใหม่ ๆ ที่ยกระดับตัวเองขึ้นมาสบทบาทมากขึ้นในหมู่บ้าน พวกเขาเหล่านี้เป็นทั้งประธานชมรมต่าง ๆ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ หัวหน้าชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มีผลประโยชน์ด้านการค้าขายเมื่อมีการจัดงานพิธีกรรมในหมู่บ้าน นัยของความสัมพันธ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านชาวนาอีสานที่เชื่อมโยงกับระบบสังคมโดยรวมที่อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันชาวบ้านต่างหันมาพึ่งพารัฐมากขึ้นทั้งด้านงบประมาณความช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ และความช่วยเหลือในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน

บทความนี้ต้องการจะเสนอให้เห็นถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านจากอดีตมาถึงปัจจุบันผ่านลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในงานบุญประเพณีของหมู่บ้านชาวนาอีสาน ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมืองในหมู่บ้านชาวนาไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่าในปัจจุบันอำนาจการควบคุมทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านไม่ได้มีความสำคัญแบบยึดมั่นถือมั่นดังในอดีต หากแต่มีการปรับเปลี่ยนผู้คนให้เข้ามามีอำนาจในการจัดวางหรือควบคุมผู้คนในหมู่บ้าน โดยยึดประโยชน์ที่คนในหมู่บ้านจะได้เป็นหลัก ลักษณะสำคัญดังกล่าวนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอผ่านบริบทการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชาวนาอีสานและบริบทของงานบุญผะเหวดบ้านหนองทุ่ม ตำบลพยุห์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและระบบการเมืองมาอย่างต่อเนื่อง การศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 มาจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ศึกษาข้อมูลจากการสำรวจรายครัวเรือนจำนวน 85 ครัว โดยใช้แบบสอบถามรายครัวเรือน จากนั้นใช้วิธีศึกษารายการณโดยการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เจ้าอาวาส 1 รูป นายกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของ อบต 4 คน รวมทั้งคณะกรรมการดำเนินงานบุญจำนวน 15 คน ผู้วิจัยใช้กระบวนการสังเกตและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชาวบ้าน เช่น การประชุมเตรียมงานบุญ การเดินทางไปรับบริจาคตามหมู่บ้านต่างๆ และการจัดงานบุญผะเหวด หลังจากได้ข้อมูลในพื้นที่ผู้เขียนสังเคราะห์ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ที่ปีแยร์ บูร์ดิเยอเคยเสนอการวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องศาสนา โดยใช้มโนทัศน์เรื่องการปฏิเสธกลบเกลื่อน (Denial) การให้ของกำนัล (Gift) แนวคิดเรื่องนิจภาพ (Habitus) ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างสังคมไม่

สามารถควบคุมปัจจัยได้ทั้งหมด เนื่องจากขณะที่โครงสร้างสังคมชั้นนำแนวทางการกระทำของปัจจัยในการรับรู้ การตัดสินใจ แต่ปัจจัยเองก็มีปฏิบัติการในการเลือกที่จะทำในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นปฏิกริยาโต้ตอบโครงสร้างสังคมจนทำให้มีลักษณะหละหลวม ไม่ชัดเจนส่งผลให้เกิดช่องว่างให้ปัจจัยสามารถโต้ตอบโครงสร้างสังคมที่ควบคุมอยู่ได้ โดยในทัศนะของบูร์ดิเยอเรียกลักษณะการโต้ตอบนี้ว่าเป็นยุทธวิธี (Strategy) ของปัจจัยในการโต้ตอบกับอำนาจการครอบงำของโครงสร้างสังคม (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ, 2550)

เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณาเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านชาวนาอิสาน ทำให้เห็นว่าพิธีกรรมล้วนถูกสร้างขึ้นโดยอำนาจของกลุ่มคน แต่อำนาจทางพิธีกรรมนั้นก็ไม่ได้ควบคุมได้โดยเบ็ดเสร็จเนื่องจากยังคงมีอำนาจอื่นๆ พร้อมที่จะยกระดับขึ้นมาต่อรองและช่วงชิงพื้นที่เพื่อขึ้นมาครอบครองพื้นที่อำนาจนั้นได้ทุกเวลาหากมีช่องว่าง เนื่องจากพิธีกรรมในทางศาสนานั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งเท่านั้น อีกทั้งมีลักษณะของการกลบเกลื่อนประโยชน์เชิงเศรษฐกิจที่มีในการจัดพิธีกรรมนั้นๆ ทำให้เป็นเรื่องปกติของความเคารพศรัทธาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งที่มีผลประโยชน์ซ่อนเร้นจำนวนมากเกิดขึ้น ซึ่งผลประโยชน์เหล่านั้นต่างมีความสัมพันธ์กับคนจำนวนมากที่เข้ามาอยู่ในแวดวงของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์นั้น (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ, 2550) แนวคิดของบูร์ดิเยอจะช่วยในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีในโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของคนในสังคมชาวนาอิสาน หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้านต่างต้องดิ้นรนแสวงหาความอยู่รอด พิธีกรรมหลายอย่างถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองเข้ามาเกี่ยวพันด้วย ในงานบุญประเพณีสำคัญๆ จึงพบเห็นการสนับสนุนจากร้านค้าเอกชน การเปิดงานและกล่าวเปิดงานโดยนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองระดับชาติ ซึ่งเป็นขั้นตอนพิธีกรรมของรัฐสมัยใหม่ที่ได้เข้าไปสัมพันธ์กับพิธีกรรมของความเป็นหมู่บ้านได้อย่างแนบเนียนแล้ว และหากนำมโนทัศน์เรื่องอำนาจ (รัตนา โตสกุล, 2548) มาร่วมวิเคราะห์ด้วยก็จะพบว่ารัฐท้องถิ่นในปัจจุบันที่กำลังสร้างอำนาจครอบงำผู้คนโดยใช้ปฏิบัติการทางสังคมการเมืองด้านต่างๆ เช่นกัน อาทิ ใช้อำนาจแสดงบทบาทผู้ให้ทุนสนับสนุนในการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน แต่การสร้างอำนาจของรัฐนั้นไม่สามารถควบคุมทุกอย่างให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐฝ่ายเดียวได้ เนื่องจากต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพิธีกรรมนั้นด้วย รัฐท้องถิ่นในปัจจุบันจึงเป็นเพียงผู้จัดวางแผนโครงการสนับสนุนทุนแต่ไม่มีอำนาจในการควบคุมและจัดการโดยเบ็ดเสร็จดังเช่นอดีต ลักษณะสำคัญนี้คล้ายกับสังคมหมู่บ้านชาวนาในทางภาคเหนือที่รัฐให้การสนับสนุนโครงการและชาวบ้านต่างตอบรับและ

สร้างความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ ๆ กับคนในหมู่บ้านตนเองรวมทั้งกับรัฐด้วย ความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์เชิงต่อรองผลประโยชน์ มีนัยถึงการจัดการทรัพยากรระหว่างกลุ่มผลประโยชน์มากกว่าจะเป็นลักษณะแบบเกื้อหนุนจนเจือกัน (Andrew Walker, 2010)

ในบทความนี้ผู้เขียนจะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ร่วมกันสร้างพิธีกรรมในหมู่บ้านให้เป็นการแสดงอย่างหนึ่ง ที่มีผู้คนเข้าไปมีส่วนร่วมและแสดงบทบาทของตนเองแตกต่างกันไป เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวนาในยุคปัจจุบันที่ไม่เคลียร์นีย์ (Michael Keareney, 1996) เรียกว่า “สังคมหลังชาวนา” (Post Peasant) ซึ่งเป็นสังคมของผู้คนในหมู่บ้านที่มีอาชีพหลากหลาย มีความปรารถนาใหม่ๆ ในชีวิต ต่อมามีการนำแนวคิดหลังชาวนามาใช้เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชาวนาอีสานในประเทศไทยและเสนอให้เห็นว่าหมู่บ้านไม่ได้เป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอีกต่อไป (สมชัย ภัทรธนาพันธ์, 2555) การเสนอว่าหมู่บ้านไม่ได้เป็นศูนย์กลางแล้ว ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของอำนาจสังค์กัศีลสิทธิ์ที่เคยเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านด้วย เช่น หมู่บ้านอีสานมีดอนปู่ตา มีวัด โรงเรียน เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันการเป็นศูนย์กลางดังกล่าวเริ่มเลือนลางไป รวมทั้งศูนย์กลางอำนาจรัฐแบบตายตัวเช่น พระ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็ไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ ในหมู่บ้าน (จักรกริช สังขมณี, 2555) สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านชาวนาไทย รวมถึงหมู่บ้านชาวนาอีสานด้วย เพื่อต่อยอดให้วงวิชาการด้านชนบทศึกษามีองค์ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ในบทความนี้ผู้เขียนจะนำเสนอใน 4 ส่วนคือ บริบทบ้านหนองทุ่ม ความสัมพันธ์ของผู้คนและรัฐท้องถิ่นในงานบุญผะเหวด การจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพิธีกรรมงานบุญประเพณีของคนอีสานและบทสรุป

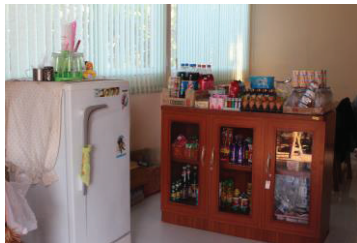
บ้านหนองทุ่ม ตำบลพยุห์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ

แผนที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านหนองทุ่มเป็น 1 ใน 13 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลพยุห์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษซึ่งที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบทุ่งนา ไม่มีพื้นที่ป่าหนาแน่นและแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านต้องเจาะน้ำลึกกว่า 15 เมตรจึงจะพบน้ำเพื่อนำมาใช้ในการเกษตร บ้านหนองทุ่มมีเพียงที่ดินเพื่อทำนา ทำสวนและเลี้ยงสัตว์ ในบ้านหนองทุ่มมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่เพียง 1 แห่ง เป็นสระน้ำที่ขุดขึ้นจากโครงการเงินผันในยุครัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อปี พ.ศ.2518 ก่อนหน้านั้นเป็นสระน้ำตามธรรมชาติ ด้านสาธารณูปโภคอื่นๆ รัฐให้การสนับสนุนสร้างบ่อบาดาลให้ 3 แห่ง ปัจจุบันไม่ใช่แล้ว ชาวบ้านจะใช้น้ำจากเครื่องปั้มน้ำที่ตนเองซื้อเสียส่วนใหญ่ ในอดีตการคมนาคมกับหมู่บ้านอื่นๆ มีถนนเพียง 1 สาย เป็นทางดินทราย ชาวบ้านใช้เกวียนในการสัญจรและขนส่งสินค้า เช่น ฟืน ถ่านและข้าวเปลือก ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเดินเท้าเพื่อติดต่อกับสังคมภายนอก ต่อมาบ้านหนองทุ่มได้รับการพัฒนาด้านโครงสร้างถนนมากขึ้น

ข้อมูลภาคสนามจากการสำรวจเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2557พบว่าในบ้านหนองทุ่มมีเส้นทางเข้าออกหมู่บ้านถึง 4 เส้นทาง ซึ่งการมีเส้นทางสะดวกขึ้นส่งผลให้บ้านหนองทุ่มมีรถกระบะ 32 คัน รถเก๋ง 10 คัน รถจักรยานยนต์ 81 คันรถจักรยาน 79 คัน รถไถเดินตาม 11 คัน รถไถนั่งขับ 4 คัน รถเกี่ยวข้าว 3 คัน ในทุกวันมีปั้มน้ำมันอัตโนมัติให้บริการในหมู่บ้าน 1 แห่ง เป็นปั้มน้ำมันของกองทุนหมู่บ้าน และมีร้านขายน้ำมันขนาดเล็กๆ อีกจำนวน 2 ร้าน

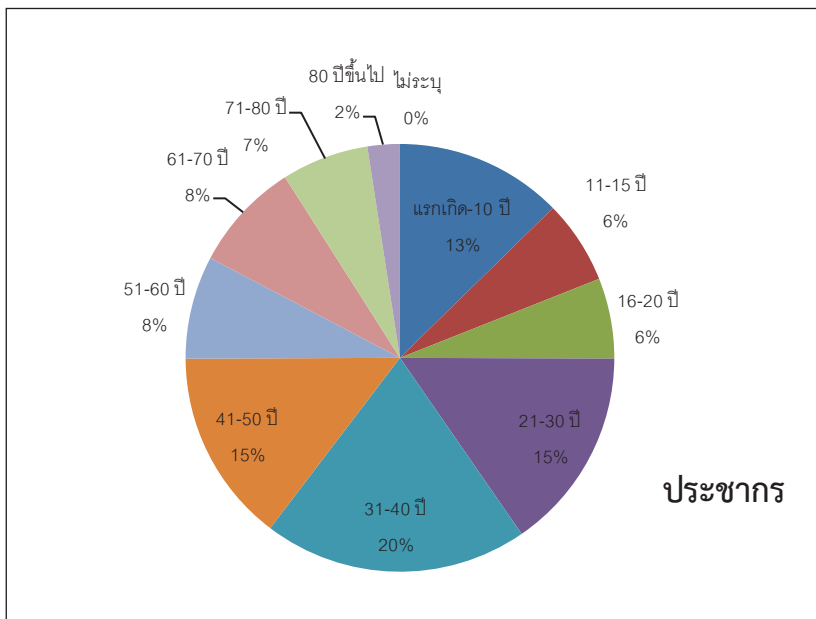

ภาพที่ 1 ตู้จำหน่ายหยอดเหรียญในบ้านหนองทุ่มและลักษณะสินค้าอุปโภคบริโภค

คนบ้านหนองทุ่ม

จากข้อมูลการสำรวจ 85 ครัวเรือน บ้านหนองทุ่มมีประชากรชายจำนวน 193 คน ประชากรหญิง 221 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงานคือช่วงอายุ 16-59 ปี ส่วนสัดส่วนผู้สูงอายุจาก 60-80 ปี ขึ้นไปยังคงมีจำนวนน้อย ด้านการศึกษาของคนบ้านหนองทุ่ม ในหมู่บ้านเคยมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2517 แต่เมื่อปี พ.ศ. 2546 ก็ถูกยกเลิกไปเพราะจำนวนนักเรียนมีน้อย สาเหตุที่จำนวนนักเรียนมีน้อย เนื่องจากการคมนาคมสะดวกขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มส่งลูกหลานไปเรียนในตัวเมืองศรีสะเกษ อีกทั้งโรงเรียนในเมืองเองก็มีการปรับปรุงสะดวกขึ้น ในแต่ละวันลูกหลานชาวบ้านหนองทุ่มจะตื่นเช้าเพื่อรอขึ้นรถไปโรงเรียน รถรับส่งนักเรียนที่เข้าไปเรียนในตัวเมืองศรีสะเกษจะเก็บค่าบริการเดือนละ 900 บาท ส่วนนักเรียนที่เข้าไปเรียนในเขตเทศบาลตำบลพยุห์ ซึ่งห่างเพียง 2 กิโลเมตร ทางโรงเรียนจะมีรถรับส่งฟรี ในบ้านหนองทุ่มปัจจุบันจะมีเพียงศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนมีเด็กๆ มาเรียนจำนวน 29 คน เฉพาะเด็กๆ บ้านหนองทุ่มที่เรียนในศูนย์มี 17 คน

จากข้อมูลที่น่าสนใจในเบื้องต้นจะพบว่าบ้านหนองทุ่มมีลักษณะสำคัญคล้ายกับหมู่บ้านชาวนาอีสานจำนวนมากที่มีภูมิศาสตร์หมู่บ้านเป็นที่ราบ ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติที่จะสามารถสร้างมูลค่าเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวได้ มีแต่ที่นาเท่านั้นที่จะเป็นต้นทุนการผลิตด้านการเกษตร ดังนั้นในหมู่บ้านจึงยังคงมีลักษณะสังคมเกษตร กรณีบ้านหนองทุ่มชาวบ้านยังคงทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่หลังฤดูทำนาก็จะปลูกผัก ปลูกแตงโม มีบางครอบครัวปลูกยางพาราแล้ว แต่ยังไม่สามารถรีดน้ำยางได้

แผนภูมิที่ 1 ประชากรบ้านหนองทุ่ม

การเปลี่ยนแปลงของอาชีพการเกษตรในบ้านหนองทุ่ม

ในอดีตชาวบ้านหนองทุ่มทำนาโดยอาศัยน้ำฝน ใช้แรงงานคนและสัตว์ในการทำ การผลิตเหมือนกับสังคมชาวนาดั้งเดิมทั่วไป ผลผลิตที่ได้จะเก็บไว้ในเล้าข้าว มีนำไปขาย บ้างเพียงเล็กน้อย วัตถุประสงค์การทำนาของชาวบ้านหนองทุ่มในอดีตส่วนใหญ่เพื่อเก็บไว้ กินและทำเมล็ดพันธุ์ รวมถึงให้เครือญาติยืมไปใช้ขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายหรือนำไปกินยาม ขาดแคลนบ้าง แต่ในฤดูกาลถัดไปญาติที่ยืมไปก็จะนำมาคืน ภาพของสังคมชาวนาในอดีตของ ชาวบ้านหนองทุ่มในฤดูทำการผลิต จึงเป็นภาพการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกันและกัน มี การกู้ยืมข้าวกันบ้างและเมื่อได้ผลผลิต ครอบครัวที่ยืมข้าวไปจะนำข้าวไปส่งถึงเล้าข้าวของผู้ที่ ให้ยืม (ทวีชัย ศรีคราม.สัมภาษณ์. 2558) ปัจจุบันชาวบ้านหนองทุ่มยังคงร่อนน้ำฝนในการทำนา

แต่วิธีการทำไม่ได้ทำเหมือนดังอดีต ชาวนาทั้งหมู่บ้านทำนาหว่าน ซื้อมีล็ดพันธุ์กระสอบละ 600-700 เสียค่าจ้างไร่ละ 250 บาท ค่าจ้างหว่านกระสอบละ 50-70 บาท ราคาข้าวปุ๋ยเคมี กระสอบละ 800 บาท บางครอบครัวใช้ปุ๋ยคอกด้วยก็ต้องซื้อเป็นคันรถ ซึ่งในบ้านหนองหุ้ม ชายปุ๋ยคอกรถกระบะคันละ 1,500 บาท หลังจากหว่านไถแล้วในช่วงเก็บเกี่ยวชาวบ้าน หนองหุ้มยังต้องเสียค่าใช้จ่ายอีก อาทิ ค่าจ้างรถเกี่ยวข้าวไร่ละ 600-700 บาท ถ้าจ้าง แรงงานคนเกี่ยวตกวันละ 350 บาท แม้เป็นญาติพี่น้องก็ต้องจ่ายให้แต่อาจไม่ใช่จำนวน 350 บาทจริงๆ บางคนสามารถคุยกันได้ก็จ่ายเพียง 200 -250 บาท แต่ก็ต้องดูแลเรื่องอาหารการกิน ปัจจุบันการเกี่ยวข้าวโดยใช้แรงงานคนมีพักกินกาแฟ กินน้ำเย็น บางครั้งมีน้ำผลไม้ ซึ่ง เจ้าของที่นาจะต้องเตรียมให้ นอกจากค่าจ้างเก็บเกี่ยวแล้ว ยังมีค่าแบกกระสอบข้าวขึ้นรถ กระสอบละ 5 บาท ในบ้านหนองหุ้มมีรถเกี่ยวข้าวจำนวน 2 คัน ในฤดูเก็บเกี่ยวเดือน พฤศจิกายน ปี 2558 ชาวนาบ้านหนองหุ้มหลายครอบครัวใช้รถเกี่ยวข้าวในหมู่บ้าน แต่บาง ครอบครัวจ้างรถเกี่ยวจากนอกหมู่บ้านซึ่งเป็นรถประเภทที่สามารถเกี่ยวและสีข้าวขึ้นรถนำไป ขายได้เลย เมื่อพิจารณาในรายละเอียดค่าใช้จ่ายพบว่าชาวนาบ้านหนองหุ้มมีค่าใช้จ่ายจำนวนมากในแต่ละปี ทั้งค่าลงทุนในการประกอบอาชีพ ค่าการศึกษาบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่า เครื่องดื่ม ค่าทำบุญ ค่าเสียงโชค ค่าประกันชีวิต รวมถึงค่าเดินทางท่องเที่ยว การศึกษา ค่าใช้จ่าย 12 รายการพบว่าชาวบ้านหนองหุ้มให้ความสำคัญกับการลงทุนในการประกอบ อาชีพโดยใช้ค่าใช้จ่ายมากถึงปีละ 10,000-50,000 บาท ค่าซื้ออาหารการกินปีละ 10,000- 50,000 บาท ชาวบ้านหนองหุ้มให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายของบุตรหลานมากกว่าการรักษา สุขภาพตนเอง การศึกษาพบว่ารายจ่ายที่ชาวบ้านหนองหุ้มจ่ายมากอีกอย่างคือการทำบุญใน หมู่บ้าน

จากค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นนี้ ส่งผลให้ชาวบ้านหนองหุ้มต้องหาเงินเพื่อนำมาใช้จ่ายใน ชีวิตประจำวัน ช่องทางหาเงินนั้นนอกจากการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีช่องทางอื่นๆ อีก อาทิ การกู้เงินจากญาติพี่น้อง กู้เงินจากสถาบันการเงิน กู้เงินจาก ธนาคารออมสินเนื่องจากบ้านหนองหุ้มเป็นหมู่บ้านเดี่ยวของอำเภอพยุห์ที่ธนาคารออมสิน สาขาศรีสะเกษ สนับสนุนกิจกรรมของสถาบันการเงินตามโครงการของธนาคาร แห่เงินกู้ใน บ้านหนองหุ้มจึงมีหลายแห่ง เมื่อพิจารณาแล้วชาวนาบ้านหนองหุ้มมีลักษณะภาระหนี้สิน คล้ายกับชาวนาทั่วไปในภาคอีสานคือมีหนี้สินครัวรั่วจะไม่ต่ำกว่า 10,000 และไม่เกิน 100,000 บาท ลักษณะการเป็นหนี้ของชาวบ้านหนองหุ้มสอดคล้องกับข้อมูลในระดับประเทศที่ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหนี้สินว่าในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา จำนวนหนี้สินครัวเรือนในประเทศไทยได้

เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ธนาคารแห่งประเทศไทยเปิดเผยข้อมูลแสดงให้เห็นว่า จำนวนหนี้สินครัวเรือนนั้นได้เพิ่มจากร้อยละ 61 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม (จีดีพี) ในปี พ.ศ. 2552 มากขึ้นเป็นร้อยละ 85 ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2557 ทำให้หนี้สินครัวเรือนของไทยนั้นมีมากที่สุดตามกฎหมายภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเกิดหนี้สินของครอบครัวชาวบ้านหนองทุ่ม ด้านหนึ่งเกิดจากไม่สามารถทำการผลิตเพื่อให้เกิดรายได้มาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ประกอบกับสภาวะทางเศรษฐกิจที่ราคาสินค้าต่างๆ เพิ่มขึ้น การใช้จ่ายในด้านอื่นๆ เพิ่มขึ้นในทุกด้าน เหล่านี้เป็นปัจจัยภายในหมู่บ้านทางด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองทุ่ม เมื่อไม่สามารถทำการผลิตด้านการเกษตรเพื่อสร้างรายได้ในชีวิตประจำวันได้ ชาวบ้านหนองทุ่มจึงอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง

เมื่อได้พิจารณาถึงบริบทด้านประชากรและระบบเศรษฐกิจของบ้านหนองทุ่มแล้ว จะพบว่าการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองทุ่มไม่สามารถพึ่งพาระบบเศรษฐกิจด้านการทำการเกษตรได้เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป จำเป็นต้องพึ่งพาอาชีพนอกภาคการเกษตรด้วย แต่ไม่ได้หมายความว่าถึงการอธิบายว่าสังคมชาวบ้านหรือสังคมเกษตรได้ล่มสลายไปแล้วดังที่กลุ่มนักวิชาการด้านชนบทศึกษาบางกลุ่มได้อธิบายไว้ การศึกษาของผู้เขียนพบว่าสังคมชาวอีสานในระดับครัวเรือนยังคงดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการผลิตแม้มีการนำเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้ แต่ก็ไม่ได้ละเลยที่จะบูชา ผีนา ผีฟ้า ผีฝนหรือผีบรรพบุรุษ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการขั้นตอนหรือวิธีคิดในการจัดพิธีกรรมบ้างตามความเหมาะสม งานศึกษาวิธีคิดท้องถิ่นกับการสร้างความเป็นพระโพธิสัตว์ชาวบ้าน ในประเพณีบุญหลวง อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย โดยปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) เสนอให้เห็นการดำรงอยู่ของความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสานที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและความหมายในการประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้านอย่างชัดเจน มีการหยิบยืมความหมายจากหลายๆ แหล่งมาตีความและแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ มีการปรับเปลี่ยนวิธีการขั้นตอนและอุปกรณ์การสื่อความหมายโดยมีกลุ่มคนจำนวนมากเข้าร่วมแสดงในงานบุญ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่บุญผะเหวดของบ้านหนองทุ่มที่ผู้เขียนศึกษา แม้ในบุญผะเหวดบ้านหนองทุ่มจะไม่พบการปรับเปลี่ยนความหมายของงานบุญมากนัก แต่สิ่งที่ผู้วิจัยพบคือการปรับเปลี่ยนขั้นตอนทางศาสนาพิธีกรรมและพิธีพราหมณ์ลงและเพิ่มขึ้นตอนการกล่าวเปิดงานของนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เพิ่มความบันเทิงด้วยวงหมอลำซึ่งและจัดงานขายสินค้าตลาดนัดเพิ่มเข้าไปด้วย

การจัดงานบุญประเพณีในหมู่บ้านลักษณะนี้จึงไม่ได้หมายถึงการเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อปกป้องคุ้มครองให้ชาวบ้านอยู่รอดปลอดภัยเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึง

การจัดความสัมพันธ์ของผู้คนที่มาเกี่ยวข้องโดยผู้มีอำนาจแบบใหม่ๆ ในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็มีการจัดวางผู้คนเพื่อดำเนินกิจกรรมงานบุญประเพณี แต่ก็ไม่สามารถทำได้โดยสะดวกตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจนัก เนื่องจากคนในหมู่บ้านต่างมีความรู้ความสามารถ ทักษะความเชี่ยวชาญในการช่วยงานแตกต่างกันไป เช่น คนจัดสถานที่ คนจัดพิธี คนเตรียมอาหาร คนทำเอกสารประชาสัมพันธ์ ซึ่งหากไม่พึงพาพวกเขา งานบุญจะไม่สามารถจัดได้อย่างสมบูรณ์ เพราะนอกจากต้องพึงพาทักษะของพวกเขาแล้ว ยังต้องพึงพาการตัดสินใจของเขาผ่านการประชุมหมู่บ้านเพื่อกำหนดข้อตกลงในการแบ่งงานกันทำ กำหนดกฎระเบียบร่วมกันในการแบ่งปันค่าใช้จ่ายที่ใช้ในงานบุญ ซึ่งคนที่เข้าไปมีส่วนร่วมนอกจากเป็นชาวบ้านในฐานะผู้มีความเชื่อร่วมกันแล้ว บางคนเป็นพ่อค้า เป็นกรรมการวัด รวมถึงเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น ซึ่งพวกเขาต่างต้องรักษาสถานะและบทบาทตนเองไว้ ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาผลประโยชน์ของตนเองในการจัดพิธีกรรมนั้นๆ ไว้ด้วยเช่นกัน อาทิ คนทำอาหารก็ต้องตอรองราคาให้คุ้มค่ากับการลงทุน คนจัดทำบริเวณพิธีการต่างคำนวณค่าใช้จ่ายที่จะต้องเสียไปและความคุ้มทุนกับแรงงานที่ลงไป เป็นต้น

ผู้เขียนเห็นว่าความสัมพันธ์ของผู้คนในงานบุญประเพณีดังกล่าวนี้มีลักษณะ "Polybians" ซึ่งหมายถึงสังคมของชาวนาผู้มียุทธศาสตร์ส่วนตัวที่ผสมผสานอัตวิสัยหลายแบบ ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่าคนที่อยู่ในพิธีกรรม ด้านหนึ่งเป็นผู้ที่มีความเชื่อศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาเคารพนับถือ แต่ขณะเดียวกันเขาก็ต้องลงทุนลงแรงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานบุญด้วย เพราะฉะนั้นจึงไม่แปลกที่เห็นการจัดสรรปันส่วนรายได้จากการทำบุญให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลังจากเสร็จสิ้นงานบุญสำคัญนั้น การจัดงานบุญประเพณีโดยมีวาระทางเศรษฐกิจการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมหลังชาวนา (Post Peasant) ที่ประกอบด้วยกลุ่มชนชั้นใหม่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เปลี่ยนไปในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งไมเคิล เคียร์นีย์ (Michael Keareney, 1996 อ้างในสมชัย ภัทร ธนานันท์, 2555) อธิบายถึงสังคมหลังชาวนา (Post Peasant) ในลาตินอเมริกาว่ามีลักษณะสำคัญหลายประการ อาทิ ลักษณะประการที่ 1 ชาวนาไม่ได้ทำการเกษตรเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียว แต่ชาวนาทำการเกษตรและทำธุรกิจการเกษตรด้วย ประการที่ 2 ชาวนามีอาชีพค้าขายทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ประการที่ 3 ชาวนาจำนวนหนึ่งเป็นพ่อค้า ข้าราชการและนักการเมือง ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาขนาดใหญ่หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั่วโลก ส่งผลให้สังคมชาวนาเปลี่ยนแปลงไปเกือบทั้งหมด เป็นการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนดั้งเดิมไปสู่ชุมชนที่มีลักษณะจะทันสมัยก็ไม่ใช่ว่า

ดั้งเดิมก็ไม่เชิง โดยเฉพาะในสังคมชาวนาโลกที่สาม เช่น ชาวนาในเอเชียและลาตินอเมริกา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้สังคมชาวนากลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโลกาภิวัตน์ที่กว้างใหญ่ไพศาล ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองในสังคมชาวนาไม่ได้ถูกจำกัดขอบเขตดังเช่นอดีตที่ผ่านมา การดำเนินชีวิตของชาวนาได้เชื่อมต่อกับโลกภายนอกในหลายด้าน มีการเดินทางไปมาติดต่อสื่อสารหลายรูปแบบกับโลกภายนอกจนนำพาค่านิยมใหม่ ๆ เข้าสู่สังคมชาวนา ส่งผลให้ชุมชนชาวนามีค่านิยมเปลี่ยนไปคล้ายสังคมเมืองมากขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

หลังจาก Keareney ใช้แนวคิดหลังชาวนา (Post Peasant) ศึกษากระบวนการเศรษฐกิจในสังคมลาตินอเมริกา เมื่อหันมาพิจารณาบริบทในประเทศไทยช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองปี พ.ศ. 2553 สมชัย ภัทรธานานันท์ (2555) ได้นำแนวคิดหลังชาวนามาประยุกต์ใช้ทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองของสังคมชาวนาอีสานว่ามีลักษณะสำคัญหลายประการ อาทิเช่น ประการที่ 1 เป็นสังคมของการอพยพแรงงานเข้าไปทำงานทั้งในเมืองและต่างประเทศ ประการที่ 2 เป็นสังคมที่สามารถเข้าถึงความทันสมัยและเทคโนโลยีใหม่ๆ จากการพัฒนาของระบบไฟฟ้าและการคมนาคมที่ทั่วถึงในชนบท ประการที่ 3 เป็นสังคมที่ชาวนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่การเกษตรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ประการที่ 4 เป็นสังคมชาวนาที่ถูกผนวกเข้าสู่ความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ประการที่ 5 เป็นสังคมการเมืองใหม่ที่ชาวนาได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นและกลายเป็นพลังเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบใหม่ที่มีนัยต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย และสมชัยได้เสนอแนวคิดสำคัญว่าการศึกษาสังคมชาวนาควรต้องศึกษาเชิงโครงสร้างทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมร่วมกันเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของโครงสร้างแบบองค์รวมที่ต่างกำหนดกันและกัน ในส่วนต่อไปผู้เขียนจะนำแนวคิดหลังชาวนามาปรับใช้ในการอธิบายโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม กรณี งานบุญผะเหวดของชาวนานองทุ่ม โดยจะประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดเศรษฐกิจทฤษฎีสันเชิงสัญลักษณ์ของบูร์ดิเยอ

ความสัมพันธ์ของผู้คนและรัฐท้องถิ่นในงานบุญผะเหวด

ชาวนานองทุ่มมีลักษณะการดำเนินชีวิตคล้ายกับชาวนาในภาคอีสานทั่วไป คือ ประสบปัญหาความทุกข์ยาก ทำนาไม่ได้ผลผลิต ขาดแหล่งน้ำ อีกทั้งรายได้เพื่อใช้จ่ายไม่พอกับการดำเนินชีวิต ชาวนานองทุ่มส่วนหนึ่งอพยพแรงงานไปทำงานที่จังหวัดระยอง ชลบุรี รวมถึงกรุงเทพมหานคร เพื่อรับจ้างหาเงินส่งกลับมายังครอบครัวที่บ้านหนองทุ่ม คน

หนุ่ม-สาววัยแรงงานทำงานเก็บเงิน โดยมีความหวังว่าจะนำกลับมาซื้อที่ดินทำกิน นำมาเป็นค่าใช้จ่ายให้ลูกได้เรียนหนังสือ จากอดีตถึงปัจจุบันชาวบ้านหนองทุ่มยังคงเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุยังคงทำการเกษตรเป็นหลัก สุนันท์ จิริงตา (สัมภาษณ์.2557) ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ให้ข้อมูลกับผู้เขียนว่า

“ชาวบ้านหนองทุ่มจะทำนาเป็นส่วนใหญ่ เพราะได้เงินจากลูกหลานที่ส่งมาให้ พ่อ-แม่ ที่อยู่ทางบ้านก็จะเอาไปจ้างคนงาน จ้างหว่าน จ้างเกี่ยว ที่เหลือก็เอาไว้ให้หลานไปเรียนหนังสือ แล้วก็ที่เหลือจะเก็บไว้ บางทีลูก อยู่นอกต่างจังหวัดก็ส่งเงินมาไม่พอใช้”

เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านจะพบเห็นผู้คนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่แบบไม่เร่งรีบนัก เมื่อมีงานบุญประเพณีหรือการประชุมกับส่วนราชการชาวบ้านจะใช้พื้นที่วัดเป็นสถานที่ประชุม พระครูพิศาลพลธรรม (สัมภาษณ์.2557) เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองทุ่มให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า

“ตั้งแต่อดีตแล้วบ้านหนองทุ่มเป็นหมู่บ้านเล็ก มีปัญหาอะไรจะพูดคุยกัน จะมีผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นแกนนำ ดังเช่นจะมีการจัดงานบุญใหญ่ เช่น บุญผะเหวด ปี 2557 นี้ ชาวบ้านเขาจะประชุมกันตลอดโดยใช้วัดนี้แหละเป็นที่ประชุม”

บทบาทของคนบ้านหนองทุ่มกับการประกอบสร้างงานบุญผะเหวด

พื้นที่ “วัดและงานบุญ” ยังคงมีความสำคัญต่อชาวบ้านหนองทุ่ม จึงไม่เป็นที่แปลกไปนักที่บ้านหนองทุ่มสามารถจัดงานบุญ “ผะเหวด” มาได้ร่วม 10 ปีต่อเนื่อง โดยมีหน่วยงานภาครัฐสนับสนุน เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด เข้ามาสนับสนุนกิจกรรม โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่มให้ได้นำกิจกรรมงานบุญผะเหวดเข้าข้อบัญญัติและจัดสรรงบประมาณให้ทุกปี บ้านหนองทุ่มจึงจัดงานบุญผะเหวดมาได้อย่างต่อเนื่องตามความเชื่อของชาวอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 พระครูพิศาลพลธรรม ได้ประชุมชาวบ้านว่าจะทำอะไรให้บ้านหนองทุ่มเป็นศูนย์รวมทางศาสนา ใช้วัดเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมของชาวบ้าน และได้ปรึกษากับชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านว่างานบุญอะไรที่ชาวบ้านยังคงมีความศรัทธาและเป็นประโยชน์กับชุมชน การประชุมครั้งนั้นได้มีข้อตกลงว่าจะจัดบุญผะเหวด สาลี่ จันทสาร (สัมภาษณ์.2557) อดีตผู้ใหญ่บ้านคือหนึ่งในผู้ร่วมผลักดันการจัดงานบุญผะเหวดให้ข้อมูลว่า

“เราคุยกันว่าต้องใช้บุญผะเหวด เพราะเป็นงานบุญมีกิจกรรมหลายอย่างทั้งการตั้งกองบุญ การจัดขบวนแห่ การจัดเทศน์มหาชาติ รวมทั้งการแห่กันหลอนเพื่อหาทุนทำนุบำรุงศาสนา”

บทบาทของท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในงานบุญ

จากนั้นชาวบ้านหนองทุ่มก็เริ่มจัดงานบุญทุกปี จนในปี พ.ศ.2550 เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลพยุห้ได้ผู้บริหารหนุ่มผู้มีวิสัยทัศน์ชื่อนายพิเชษฐ ศรีคราม เข้ามาบริหารราชการในระดับท้องถิ่น เขาได้ให้นโยบายกับส่วนราชการโดยเฉพาะส่วนงานด้านการศึกษาและวัฒนธรรมให้สนับสนุนกิจกรรมบุญผะเหวดของชาวบ้านหนองทุ่ม พิเชษฐเป็นนายกถึง 2 สมัยและได้เว้นช่วงไป 1 สมัย ในปี 2556 เขากลับมาเป็นนายกอีกครั้งและยังคงสนับสนุนกิจกรรมบุญผะเหวด นายกพิเชษฐอธิบายถึงแนวคิดของเขาว่า

“ผมคิดว่างานบุญนี้มีประโยชน์กับพี่น้องบ้านหนองทุ่มที่ได้สร้างกิจกรรมร่วมกัน ได้พบลูกหลานของเขา ได้แสดงออกในด้านต่างๆ องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเพียงที่ปรึกษาให้งบประมาณสนับสนุน นอกนั้นชาวบ้านเขาดำเนินการ ตั้งแต่การออกแบบขบวน การแต่งกาย กิจกรรมเทศน์มหาชาติ ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลก็ทำหน้าที่ประสานหน่วยงาน เช่น วัฒนธรรมจังหวัด วัฒนธรรมอำเภอ ประชาสัมพันธ์จังหวัด รวมทั้งเชิญแขกผู้ใหญ่มาร่วมงานเพื่อให้ชาวบ้านเขาภาคภูมิใจ” นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพยุห้เล่าถึงการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดบุญผะเหวดของชาวบ้านหนองทุ่ม

ในส่วนชาวบ้าน เช่น ดา มณพรมมา (สัมภาษณ์. 2557) ชาวบ้านที่เป็นส่วนหนึ่งของงานให้ข้อมูลว่าชาวบ้านทุกหลังคาเรือนภูมิใจที่มีงานบุญใหญ่ ชาวบ้านต่างเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การประชุมเพื่อหาข้อตกลงในการทำบุญ เช่น จำนวนเงินที่แต่ละครอบครัวจะบริจาค การแบ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ใครจะทำซุ้ม ใครจะไปติดต่อช่าง ใครจะติดตุ่งตามถนน ใครจะเป็นผู้ประสานงานภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ชาวบ้านได้ผู้ประสานงานเป็นเจ้าหน้าที่ของ อบต. ชื่อนางน้อยเพื่อทำหน้าที่ประสานงานภายนอกให้หมู่บ้าน นางน้อยหรือ เกษราภรณ์ ศรีคราม (สัมภาษณ์. 2557) เป็นเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลพยุห้ดูแลสถานเลี้ยงเด็ก มีตำแหน่งเป็นครูพี่เลี้ยง เป็นส่วนหนึ่งของงานบุญที่สำคัญ เพราะการเกิดขึ้นของงานต้องสัมพันธ์กับงานภายนอก เช่น การส่งหนังสือราชการ หนังสือขอความอนุเคราะห์ต่างๆ นางน้อยเล่าถึงบทบาทของตนเองที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานบุญครั้งนี้ว่า

“เราก็กช่วยในส่วนของเรา เช่นงานเอกสาร หนังสือราชการ เพราะส่วนใหญ่งานอื่นๆ ชาวบ้านเขาทำกันเองได้แล้ว เขามีประสบการณ์ แต่ทุกปีเราก็กมีการปรับปรุงกิจกรรมในงาน เช่น รูปแบบขบวน การแต่งกาย ผู้ร่วมขบวน เช่นปีนี้ก็มีชาวต่างชาติมาร่วมด้วย ในส่วนที่เราช่วยได้ ชาวบ้านเขาจะขอความช่วยเหลือมา เราก็กช่วย”

งานบุญผะเหวดของชาวบ้านหนองทุ่ม สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางศาสนา กับผู้นำของรัฐท้องถิ่นเป็นอย่างดี จากคำชื่นชมของพระครูพิศาลพลธรรมที่มีให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล ในเวทีถอดบทเรียนเรื่องงานบุญผะเหวดในการดูแลสุขภาพของชาวบ้านกับคณะทำงานกองทุนสำนักงานสนับสนุนด้านสุขภาพ (สสส.) จังหวัดศรีสะเกษ พระครูมีบทบาทนำเสนอข้อมูลและชี้ให้เห็นว่างานบุญมีผลกับสภาพจิตใจของชาวบ้านว่า

“ที่บ้านหนองทุ่มเวลาจัดบุญผะเหวด มีกิจกรรมสำคัญคือลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับมาบ้าน มาแล้วก็ทำบุญ ทำกันหลอน มาฟังเทศน์ กิจกรรมแบบนี้ทำให้ครอบครัวมีความสุข ไม่เหมือนตอนเขากลับมาตอนสงกรานต์ อันนั้นจะสนุกสนานกินเหล้า ซึ่งชาวบ้านมีทั้งความสุขที่ลูกหลานกลับมา แต่ก็ทุกข์ว่ากลัวจะเป็นอันตราย แต่งานบุญผะเหวดลูกหลานก็กลับมา แต่เขามาทำบุญ มาฟังเทศน์ ครอบครัวก็มีความสุข”

ภาพที่ 2 ชาวบ้านหนองทุ่มทั้งเด็กเยาวชน ผู้ใหญ่จนถึงคนเฒ่าคนแก่ต่างมีส่วนร่วมในงานบุญ

ในเรื่องเล่างานบุญของพระครูเจ้าอาวาส นอกจากผู้ฟังจะได้รับรู้ถึงความสำคัญของบุญผะเหวดแล้ว ยังรับรู้ถึงความสำคัญของผู้สนับสนุนให้เกิดงานบุญนี้ด้วย ผู้ฟังรับรู้ได้จากคำ

กล่าวชื่นชมนายกองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ตลอดเวลา คำที่ท่านมักจะพูดให้ชาวบ้านได้ยินคือ

“ถ้ามีไม่ อบต.สนับสนุนงบประมาณ หมู่บ้านเราก็จัดงานบุญไม่ได้ยิ่งใหญ่อย่างนี้”

เมื่อกล่าวเสร็จพระครูกล่าวคำ “สาธุ” ชาวบ้านต่างกล่าวว่า “สาธุ” ตามไปด้วย นัยของคำกล่าวของท่านพระครู ด้านหนึ่งดูเหมือนเป็นคำชื่นชมปกติธรรมดา แต่เมื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งต่างพบเห็นถึงการเมืองของคำพูดที่มีนัยสำคัญในการสนับสนุนนายกคนปัจจุบันด้วย ชาวบ้านที่เขามาร่วมงานในวันที่ 21 มีนาคม 2557 ซึ่งเป็นวันเริ่มต้นของงานบุญต่างช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ มีการนำผ้าผะเหวดมาติดตั้ง หลายคนกำลังนำใบมะพร้าวมาทำเป็นพัดสาน อีกกลุ่มเริ่มนำตุ๊กไปติดตั้งตามถนนเข้าสู่วัด เมื่อถึงวันที่ 22 มีนาคม 2557 เป็นวันเฉลิมฉลองผะเหวด ชาวบ้านหนองทุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงมารวมพิธี ปีนี้นายอำเภอพยุห์มาเป็นประธานเปิดงาน โดยมีผู้นำชุมชน ทั้งกำนันตำบลพยุห์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพยุห์ ตำบลตำแย ตำบลพรมสวัสดิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองทุ่ม ผู้แทนหน่วยราชการของอำเภอพยุห์มาเป็นเกียรติในการเปิดงาน เมื่อเสียงประกาศของพระครูพิศาลพลธรรมสัง์เตรียมความพร้อม ภายในหมู่บ้านชาวบ้านตื่นตัว ต่างเตรียมตัวเพื่อร่วมขบวน หลายจุดตามบ้านเรือนของชาวบ้านจัดทำเป็นสถานที่แต่งตัวของนักแสดงซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวบ้านหนองทุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงที่มาร่วมพิธีมีค่าแรงให้คนละ 100-300 บาท หลายคนกำลังแต่งหน้า ทาปาก แต่งผม ประดับด้วยชุดผ้าแพรที่ปักบอกถึงการเป็นชาติพันธุ์อีสาน เครื่องประดับเงิน ผ้าถุง เสื้อสีต่างๆ ถูกจัดแต่งให้เข้าที่เข้าทาง เมื่อถึงเวลาการตั้งขบวน พิธีเปิดดำเนินไปตามขั้นตอน ในพิธีมีการถวายพระพรให้กับในหลวงและราชินี ชาวบ้านหนองทุ่มได้แสดงให้จนถึงความจงรักภักดี ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ด้วยการนำพระฉายาลักษณ์มาตั้งไว้ในพิธีเปิด จากนั้นกิจกรรมสำคัญคือการคล้องพวงมาลัยให้กับขบวนช้างซึ่งเป็นจุดเด่นของการจัดกิจกรรมแห่ขบวนบุญผะเหวด ปี 2557 นี้ชาวบ้านหนองทุ่มจ้างจากช้างบ้านโพนตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ มาร่วมงานบุญ 10 เชือก ผู้ที่นั่งช้างต้องเสียเงินคนละ 5,000 บาท เพื่อสนับสนุนงานบุญ ในเวลาเวลา 15.00 น. ณ บริเวณองค์การบริหารส่วนตำบลพยุห์ มากมายด้วยผู้คนชาวบ้านที่มารอดูการตั้งขบวน ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบการตั้งขบวนแห่ ต่างปฏิบัติหน้าที่อย่างแข็งขัน แข่งกับเวลาและความพร้อมของขบวนแห่ เมื่อถึงเวลา 16.00 น.ขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมืองทั้ง 26 ขบวนก็เริ่มต้นขึ้น

ภาพที่ 3 ขบวนผ้าหะเหวดและตัวแสดงในงานบุญ

บรรยากาศของการเดินขบวนเหมือนกับการแสดงของนักแสดงในละครหรือภาพยนตร์ ตั้งแต่ผู้ร่วมขบวนจนถึงผู้จัดขบวนต่างตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ตนเอง เริ่มต้นจากที่ตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลพยุห์ ผ่านตลาดเทศบาลตำบลพยุห์ การแสดงได้รับการตอบรับจากชาวชุมชนพยุห์และหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นอย่างดี รวมทั้งผู้ที่สัญจรไปมาผ่านเส้นทางถนนศรีสะเกษ-กันทรลักษ์ ชาวบ้านข้างถนนนำถังใส่น้ำสะอาดมาให้ช่างได้ดื่มกิน ได้เล่นน้ำ ผ่อนคลายความร้อนในเดือนมีนาคม หลายคนถ่ายภาพเป็นที่ระลึกกับนักแสดงร่วมขบวน เช่น ชูชก กัณหา ซาลี่ นางอมิตตา เด็ก ๆ ที่มาชมขบวนต่างตื่นเต้นกับขบวนช้าง ขบวนแห่ตุง และขบวนพ่อนรำ การเดินทางของขบวนแห่ยาวกว่า 1 กิโลเมตร เดินผ่านเทศบาลตำบลพยุห์ เข้าสู่เส้นทางไปบ้านหนองหุ้มระยะทางกว่า 2 กิโลเมตร แต่ไม่ได้ว่างเว้นจากชาวบ้านที่มานั่งชื่นชมขบวนระหว่างทาง คนแก่หลายคนนำดอกไม้และน้ำหอมมาวางไว้ข้างทางให้ผู้ร่วมขบวนได้นำไปประดับขบวนนำไปประพรมตัว จากเทศบาลตำบลพยุห์มุ่งสู่บ้านหนองหุ้มและถึงบ้านหนองหุ้มในยามเย็น ชาวบ้านใกล้เคียงต่างมารอชื่นชม เด็ก ๆ ต่างตื่นเต้นกับการมาของขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่และมีความงามสมดังความตั้งใจของชาวบ้านหนองหุ้ม เมื่อถึงวัด ขบวนแห่รอบอุโบสถ 3 รอบเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นถือเป็นเสร็จพิธีการแห่หะเหวดเข้าเมือง หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม นายอำเภอพยุห์ได้กล่าวชื่นชมการจัดงาน ชื่นชมความร่วมมือของชุมชน รวมทั้งได้ให้แนวทางการพัฒนากิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในอนาคตว่า

“เป็นงานที่แสดงให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชนด้านวัฒนธรรม อำเภอพร้อมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง”

นอกจากนั้นชาวต่างชาติจากประเทศออสเตรเลียที่เป็นเชยของคนอีสานบ้านหนองทุ่มได้นั่งหลังช้างร่วมขบวนก็ได้ขึ้นชมกิจกรรมครั้งนี้ พร้อมเชิญชวนเพื่อชาวต่างชาติมาร่วมงานในปีต่อไป

“งานบุญผะเหวด เป็นอะเมซิ่งไทยแลนด์ ตนเองเคยรู้จักศาสนาพุทธ แต่ไม่ค่อยเข้าใจ เมื่อมาร่วมงานจึงรู้ว่ามีค่าสำคัญกับคนไทยมาก”

ตกเย็นของวันที่ 22 มีนาคม 2557 ที่บ้านหนองทุ่มยังมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อบุญผะเหวด คือการฟังเทศมัลลย์หมื่น มาลัยแสน ซึ่งมีแม่ชีหม่มขาวนั่งฟังอย่างสงบ เช้าวันที่สามในวันที่ 23 มีนาคม 2557 เป็นงานบุญพิธีแห่ข้าวพันก้อน ชาวบ้านต่างร่วมกิจกรรมงานบุญตั้งแต่รุ่งเช้า ถือข้าวพันก้อนตามความเชื่อไปรวมที่วัดแล้วแห่รอบอุโบสถสามรอบ จากนั้นมีการถวายภัตตาหารเช้าและฟังเทศมหาชาติจากกัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 13 จนถึงเวลา 11 นาฬิกาจึงได้ประกอบพิธีถวายเพล ในช่วงเวลาประมาณ 17.00 น. ชาวบ้านร่วมกันทอดผ้าป่าสามัคคี เมื่อเสร็จสิ้นงานบุญ ความสนุกสนานรื่นเริงของพี่น้องชาวบ้านหนองทุ่มก็เกิดขึ้น ด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมประยุกต์ของหมอลำซึ่งคณะใหญ่ร้านคำขายเริ่มมีผู้คนมาจับจ่ายซื้อสินค้า สนามเด็กเล่นเคลื่อนที่เริ่มเป่าลมเข้าเครื่องเล่น ชาวบ้านหนองทุ่มเริ่มสนุกสนานเต็มที่กับการฉลองงานบุญครั้งนี้

การจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพิธีกรรมงานบุญประเพณีของคนอีสาน

บุญผะเหวดบ้านหนองทุ่มเป็นงานบุญประเพณีของชาวบ้านที่จัดต่อเนื่องทุกปี พระครูพิศาลพลธรรมเล่าว่า “บุญผะเหวด” เป็นสำเนียงชาวอีสานที่มาจากคำว่า “บุญพระเวส” หรือพระเวสสันดร เป็นประเพณีตามคติความเชื่อของชาวอีสานที่ว่า หากผู้ใดได้ฟังเทศน์เรื่องผะเหวดสันดรทั้ง 13 กัณฑ์จบภายในวันเดียว จะได้เกิดร่วมชาติภพกับพระศรีอริยเมตไตรย บุญผะเหวดนั้นจะทำติดต่อกันสามวัน วันแรกจัดเตรียมสถานที่ตกแต่ง จำลองเป็นสรวงสวรรค์ มีความอุดมสมบูรณ์ของแมกไม้ อาหารการกิน ความงดงามของพื้นที่จัดงานที่ชาวบ้านตกแต่งเต็มไปด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ตามตำนานเรื่องเล่าของบุญผะเหวด วันที่สองเป็นวันเฉลิมฉลองผะเหวดสันดร ชาวบ้านร่วมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากหมู่บ้านใกล้เคียงจะมาร่วมพิธีมีทั้งการจัดขบวนแห่เครื่องไทยทานฟังเทศน์และแห่ผะเหวดสันดรเข้าเมือง โดยมีการแห่ผะเหวด ซึ่งเป็นผ้าผืนยาวเขียนภาพเล่าเรื่องผะเหวดสันดร จำลองเป็นการแห่ผะเหวดสันดรเข้าสู่เมือง เมื่อถึงเวลาค่ำจะมีเทศน์เรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสน ซึ่งเป็นความเชื่อว่า

ครั้งหนึ่งพระมัลลยเถระได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้พบปะสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรยผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตและพระศรีอริยเมตไตรยได้สั่งข้อความมากับพระมัลลยว่าถ้ามนุษย์อยากจะพบและร่วมเกิดในศาสนาของพระองค์แล้วจะต้องปฏิบัติตน 3 ข้อดังนี้ 1. จงอย่าฆ่าพ่อตีแม่ 2. จงอย่าทำร้ายพระพุทธรเจ้าและยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน 3. ให้ตั้งใจฟังเทศน์เรื่องผะเหวดสัณตโรให้จบในวันเดียว ส่วนวันที่สามเป็นงานบุญพิธี ชาวบ้านจะร่วมกันตักบาตรข้าวพันก้อน พิธีจะมีไปจนค่ำ ชาวบ้านจะแห่แหน ฟ้อนรำตั้งขบวนเรียงรายถวายเงินเข้าวัดจึงเสร็จพิธี ในปี พ.ศ. 2557 ชาวบ้านหนองหุ้มจัดงานบุญผะเหวด ตรงกับวันที่ 21 -23 มีนาคม 2557 การเตรียมงานเริ่มต้นกว่า 1 เดือนจนถึงวันสำคัญ

แต่ทว่าเมื่อนำแนวคิดเรื่องอำนาจท้องถิ่น (รัตนา โตสกุล, 2548) มาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในรัฐท้องถิ่นเช่น อบต. พยุห์และอำเภอยะนิงห์ที่ให้การสนับสนุนงานบุญแล้ว จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของรัฐที่มีต่อชุมชนมากขึ้นในฐานะผู้มีอำนาจร่วมจัดการแสดงเท่านั้น เพราะในระดับท้องถิ่นอย่างนี้รัฐไม่สามารถมีอำนาจเบ็ดเสร็จที่จะกระทำการอันใดตามอำเภอใจ ดังจะพบว่าท้องถิ่นได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมงานบุญมาอย่างต่อเนื่องแต่ไม่ได้เข้าไปจัดการทั้งหมด ซึ่งแน่นอนว่าชุมชนเองก็มีความยินดีและชื่นชมตัวแทนองค์กรการบริหารส่วนตำบลที่เห็นความสำคัญ แต่งบประมาณที่สนับสนุนนั้นก็ไม่ได้เพียงพอแต่อย่างใด ชาวบ้านต้องมีบทบาทในการระดมทุนในการจัดงานบุญด้วยการบริหารครอบครัพละ 500 - 1,000 บาท นอกจากนี้การจัดงานของบ้านหนองหุ้มยังต้องไปขอรับเงินบริจาคจากชาวบ้านอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงด้วย โดยมีพระครูเจ้าอาวาสและผู้นำของหมู่บ้านตระเวนขอรับบริจาค

ในงานบุญผะเหวดของชาวบ้านหนองหุ้ม ในเบื้องต้นจะพบผู้มีอำนาจในการจัดการคือผู้นำของรัฐและผู้นำทางศาสนา แต่อย่างไรก็ตามดังที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ตั้งแต่ต้นบทความว่าโดยแท้แล้วอำนาจการควบคุมในหมู่บ้านไม่ได้มีอำนาจใดมั่นคงแน่นอนอย่างเช่น อดีตผู้ควบคุมอำนาจทั้งในบทบาทของรัฐและบทบาทของผู้นำทางศาสนาไม่สามารถยึดถือในวาทะศักดิ์สิทธิ์บอกให้ชาวบ้านทำอะไรก็ต้องทำตามอดีต หากแต่ในปัจจุบันผู้ควบคุมอำนาจต่างต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ดังเช่น กรณีศึกษาบุญผะเหวดในวันประชุมการจัดงานที่ผู้เขียนพบว่าพระครูไม่สามารถตัดสินใจได้เพียงฝ่ายเดียว จำเป็นต้องฟังเสียงส่วนใหญ่เนื่องจากการจัดงานมีผู้ที่ต้องรับผิดชอบด้านต่างๆ เช่น การไปจ้างช่างที่จังหวัดสุรินทร์ ต้องดูว่าช่างดังกล่าว มีเวลาว่างตรงกับวันจัดงานหรือไม่ ใครจะไปจ้าง มีทักษะการต่อรองค่าใช้จ่าย

หรือไม่อย่างไร กรณีกลุ่มที่จะไปจ้างช่างต่างเสนอค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ซึ่งเจ้าอาวาสเองก็ต้องยอมจ่ายค่าใช้จ่ายนั้น ส่วนอีกกลุ่มต้องประสานทางอำเภอว่าท่านนายอำเภอจะมาเป็นประธานในพิธีได้หรือไม่ กลุ่มที่ประสานงานกับส่วนราชการส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีบทบาททางการเมือง ซึ่งกลุ่มนี้ไม่一定要有ค่าใช้จ่ายมากนักแต่เป็นกลุ่มที่ต้องการการให้เกียรติเป็นผู้ไปเชิญ รวมทั้งกลุ่มที่ต้องประสานงานกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่จะเข้าร่วมการแสดง กลุ่มนี้ต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้นำในหมู่บ้านอื่นๆ เป็นอย่างดี แต่ในการประสานงานก็ต้องไปด้วยกันและมีค่าใช้จ่ายเช่นค่าเหมารถ ค่าอาหารการกิน ซึ่งโดยบทบาทแล้วกลุ่มคนส่วนใหญ่ในที่ประชุมจะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนในด้านของรัฐท้องถิ่นเช่นองค์การบริหารส่วนตำบลก็ไม่ได้เข้าไปมีบทบาทมากนักในการบริหารจัดการ ดังการให้ข้อมูลของเจ้าหน้าที่ของอบต.ที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าฝ่ายหน่วยงานราชการท้องถิ่นจะสนับสนุนเฉพาะในส่วนงบประมาณและส่วนการทำหนังสือราชการเชิญหน่วยงาน

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกาจัดงานบุญดังที่ผู้เขียนเสนอไว้ในเบื้องต้น หากนำแนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคมไม่สามารถควบคุมปัจจัยได้ทั้งหมดของบูดีเยอร์ มาร่วมพิจารณาจะพบเห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหมู่บ้านชาวอีสานที่มีการล้นไหลไปมา ต่างมีการต่อรองช่วงชิงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง หรือกลุ่มตนเอง ดังเช่นการศึกษาของผู้เขียนพบว่าในการจัดงานบุญผะเหวดกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมงานบุญแตกต่างกันไป กลุ่มชาวบ้านโดยรวมแล้วยังคงมีความเชื่อในงานบุญ เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ แม้จะเสียเงินบางส่วนแต่ก็ไม่ได้เรียกร้องใดๆ มากนัก ส่วนอีกกลุ่มมีวัตถุประสงค์ด้านธุรกิจ อาทิ กลุ่มที่จะมาตั้งร้านค้า สนามเด็กเล่น กลุ่มนี้จะต่อรองราคาในการบริจาคเงินเข้าวัด อีกทั้งต่างช่วงชิงพื้นที่ตั้ง ทำเลการตั้งร้านเพื่อให้เหมาะกับการค้าขาย ส่วนกลุ่มการเมืองต่างเสนอรูปแบบวิธีการเพื่อให้ตนเองได้มีความโดดเด่น เช่นเป็นผู้กล่าวรายงาน เป็นประธานในการจัดกิจกรรมสำคัญๆ

ดังที่ผู้เขียนได้เสนอให้เห็นบริบทของการเตรียมงาน บริบทของวันจัดงาน จะพบว่ามีการใช้ผู้คนจำนวนมากในการประกอบพิธีกรรม ทั้งพิธีเปิด พิธีการแห่ชบวนผะเหวด ซึ่งต่างมีลักษณะผสมผสาน ล้นไหล มีทั้งเป็นเอกภาพและไม่เป็นเอกภาพ ลักษณะดังกล่าวนี้ผู้เขียนขอเรียกว่า “การจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนในพื้นที่การแสดงของพิธีกรรม” ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมในปัจจุบันล้วนถูกทำให้เป็นพื้นที่การแสดงอย่างหนึ่ง ไม่ได้มีอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์แบบเดิมดังอดีต การจัดวางผู้คนเข้าไปในพิธีนั้นไม่ได้เกิดจากการบังคับแต่เกิด

จากการสมัครใจและเป็นการสมัครใจโดยหวังผลประโยชน์ให้ชีวิตมีความสุข บรรณาธิการยอมรับและให้เกียรติ รวมถึงบรรณาธิการถึงคะแนนเสียงเลือกตั้งในอนาคตด้วย การจัดงานบุญประเพณีในปัจจุบันจึงไม่ได้มีความหมายเพียงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่หมายถึงการมีเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหลังขบวนการ ที่ขบวนการมีทักษะการต่อรองเชิงอำนาจมากขึ้น อันหมายถึงขบวนการมีทักษะทางการเมืองมากขึ้นเช่นกัน เพียงแต่เป็นการเมืองในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นอยู่ทั่วไป

บทสรุป

การนำเสนอความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมหลังขบวนการโดยมองผ่านพิธีกรรมงานบุญผะเหวดของคนอีสาน ตามที่ผู้เขียนได้นำเสนอนี้มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เนื่องจากเป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าไม่มีอำนาจใดสามารถควบคุมกันได้อย่างคงทนถาวร การควบคุมผู้คนในสังคมสมัยใหม่ที่มีความหลากหลายทั้งความเชื่อ ความคิดและพฤติกรรมให้อยู่ในขอบเขตแบบตายตัวภายใต้อำนาจที่ไม่สมบูรณ์ รังแต่จะทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมมากยิ่งขึ้น ในสังคมไทยปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้ถึงความขัดแย้งที่ลงลึกไปถึงระดับชุมชนหมู่บ้าน ดังที่งานศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยจำนวนมากในระยะหลังให้ความสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและค่านิยมทางการเมืองที่เกิดขึ้นของคนชนบท(จักรกริช สังขมณี. 2556) ด้านหนึ่งถึงกับเสนอว่าสาเหตุสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของคนชนบทเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมขบวนการชนชั้นกลางผู้มีรายได้ปานกลาง ระบบเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันให้วัฒนธรรมทางการเมืองของคนชนบทเปลี่ยนไป คนชนบทเข้ามาเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมที่พวกเขาพึงมีพึงได้จากนโยบายของรัฐ คนชนบทรู้จักที่จะต่อรอง ช่วงชิงอำนาจจากรัฐผ่านเงื่อนไขทางการเมือง เช่นการประท้วงและการเลือกตั้ง (Andrew Walker. 2010) ซึ่งในแง่การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมขบวนการที่ผ่านมาต่างมุ่งแยกประเด็นศึกษา นักวิชาการกลุ่มใดสนใจด้านเศรษฐกิจต่างมุ่งศึกษาวิเคราะห์เฉพาะส่วนเศรษฐกิจ กลุ่มที่สนใจด้านวัฒนธรรมก็มุ่งศึกษาเพียงด้านวัฒนธรรม ส่วนด้านการเมืองก็ไม่ต่างกัน ต่างให้ความสนใจเฉพาะด้านการเมือง ซึ่งโดยรวมแล้วต่างส่งผลให้การศึกษาสังคมขบวนการที่ผ่านมาไม่สามารถมองเห็นองค์รวมของสังคมขบวนการปัจจุบันได้ ซึ่งไมเคิล เคียร์นีย์ (Michael Keareney, 1996) เป็นนักวิชาการคนสำคัญที่เห็นว่าปัจจุบันควรจะมองสังคมขบวนการแบบองค์รวมและควรจะมองในฐานะเป็นสังคม

หลังขบวนการที่ขบวนการมีลักษณะสำคัญคือมีอำนาจในการต่อรองช่วงชิงผลประโยชน์ทางด้านการเมืองมากขึ้น เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าการศึกษาสังคมขบวนการในปัจจุบันสนใจที่จะศึกษาแบบองค์รวมมากขึ้น ในบทความนี้ผู้เขียนเห็นว่าการต่อยอดองค์ความรู้ด้านสังคมวัฒนธรรมในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับด้านเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นการศึกษาสังคมวัฒนธรรมควรเพิ่มมิติทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังกรณีการศึกษาอำนาจในสังคมหลังขบวนการโดยการมองผ่านงานบุญผะเหวดนี้ มีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจลักษณะสำคัญทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการเมืองที่สัมพันธ์กันอยู่ในหมู่บ้านขบวนการอีสานปัจจุบัน 3 ประการคือ

1.ด้านเศรษฐกิจ ขบวนการในหมู่บ้านต่างมีภาระหนี้สินจำนวนมาก เมื่อคำนวณรายได้กับค่าใช้จ่ายที่มี พบว่าค่าใช้จ่ายมีมากกว่ารายรับแต่ขบวนการก็ยังรักษาประเพณีงานบุญยังคงเสียค่าใช้จ่ายกับการทำบุญจำนวนมาก ในสังคมหลังขบวนการมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันมากขึ้น การเข้าร่วมงานบุญต่างคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ทั้งระดับชุมชนและตนเอง ซึ่งในบทความนี้ได้แสดงให้เห็นในลักษณะการจับวางผู้คนในงานพิธีกรรมงานบุญผะเหวด มียุทธศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับขบวนการในชนบทว่าปัจจุบันเป็นความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทน ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แบบแนวตั้งดั้งเดิม กิจกรรมทุกอย่างต้องมีผลตอบแทนที่ได้รับได้ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการกับขบวนการด้วยกันเองด้วย ต่างมีความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนมากขึ้น เป็นวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจของสังคมหลังขบวนการที่ขบวนการต้องการค่าตอบแทนมากขึ้นหากจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมใดๆในหมู่บ้าน

2.ด้านสังคมวัฒนธรรม บทความนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือในกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่ไม่ได้เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังที่ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงการกำหนดวันเวลาในการจัดงานบุญผะเหวดของชาวบ้านหนองทุ่ม ที่สัมพันธ์กับการให้ทุนจากภาครัฐ จำเป็นต้องรอกำหนดการให้ตรงกับวันที่หัวหน้าส่วนราชการว่างมาเป็นประธานในพิธีด้วย สังคมวัฒนธรรมลักษณะดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหลังขบวนการ ที่ขบวนการเองก็ไม่ได้ยึดติดวันเวลาตามความเชื่อเดิมแล้ว เพราะชีวิตประจำวันของพวกเขาผูกพันกับการหาอยู่หากินภายนอกชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม ชีวิตของพวกเขาเป็นปัจเจกมากขึ้นกว่าเดิม เป็นลักษณะสังคมหลังขบวนการที่ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้แนบแน่นพึ่งพากันได้อย่างเช่นอดีต การพึ่งพากันต่างต้องผ่านระบบเงินตรา ระบบค่าตอบแทน

3.ด้านการเมือง จะพบว่าชาวนาเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น แต่ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนาแสดงออกชัดเจนในระดับท้องถิ่น ดังที่ผู้เขียนได้เสนอให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ชาวนาไม่ได้ยอมรับอำนาจรัฐโดยเด็ดขาดดังเช่นอดีต หากแต่ต่อรองอำนาจกับรัฐท้องถิ่นมากขึ้น

ข้อเสนอแนะของผู้เขียนจากการเขียนบทความครั้งนี้เห็นว่า อำนาจในสังคมหลังชาวนาไม่ได้ผูกขาดอยู่ที่รัฐและทุนเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันชาวนามีอำนาจในการต่อรองมากขึ้นเมื่อมองผ่านมิติการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หากมีการศึกษาเพิ่มเติมให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นในการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมืองทั้ง 3 ประการที่ผู้เขียนเสนอ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจความขัดแย้งในสังคมไทย เนื่องจากหมู่บ้านชนบทปัจจุบันเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกหมายรวมว่ายังคงล้าหลัง ไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งการไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในชนบทนี้เองเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเมืองมองคนชนบทอย่างผิดฝาผิดตัวและกลายเป็นความขัดแย้งที่ร้าวลึกในระยะเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา ผู้เขียนเห็นว่าเฉพาะในพื้นที่พิธีกรรมงานบุญผะเหวดหนึ่งงานที่ผู้เขียนเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่หลากหลายของผู้คนในหมู่บ้านดังกล่าวนี้ คงจะพอเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าคนชนบทไม่ได้มีลักษณะล้าหลังหรือไม่มีความรู้เรื่องการเมือง หากแต่พวกเขาเข้าใจอย่างลึกซึ้งและเลือกที่จะรุกรเลือกที่จะรับในสิ่งที่พึงมีพึงได้จากการเมืองที่เกิดขึ้นทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับประเทศ ในแง่การศึกษาสังคมชนบทในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงอยากเสนอให้มีการศึกษาความหลากหลายของงานบุญประเพณี วัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นให้มากขึ้นแต่ไม่ใช่การศึกษาเพียงเพื่อให้เห็นคุณค่าแบบดั้งเดิม งานวิชาการด้านชนบทศึกษาที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมควรมองในมิติทางเศรษฐกิจการเมืองร่วมด้วย เมื่อวงวิชาการด้านชนบทศึกษาสามารถอธิบายลักษณะสังคมชนบทปัจจุบันชัดเจนขึ้นก็จะส่งผลให้การอธิบายลักษณะสังคมหลังชาวนา (Post Peasant) ชัดเจนขึ้น ขณะเดียวกันก็จะเปิดช่องว่างให้เกิดการโต้แย้งเกี่ยวกับลักษณะสังคมหลังชาวนา (Post Peasant) มีมากขึ้นเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- จักรกริช สังขมณี. 2556. ชุมชนหนี้ซื้อปรารถนา: วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน กับเครือข่ายความสัมพันธ์ในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2558. วิธีคิดท้องถิ่นกับการสร้างความเป็นพระโพธิสัตว์ชาวบ้าน ใน ประเพณีบุญหลวง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 6: 1-32.
- ปิแยร์ บูร์ดิเยอ. 2550. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัฒนา กิตติอาษา. 2557. สุวักขีอีสานใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- มณีมัย ทองอยู่. 2546. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีศึกษาชาวนาลุ่มน้ำพอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- รัตนา โตสกุล. 2548. มโนทัศน์เรื่องอำนาจ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- สมชัย ภักธรณานนท์. 2555. การเมืองของสังคมหลังชาวนา: เงื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดง ในภาคอีสาน. ฟ้าเดียวกัน ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม. กรุงเทพฯ.
- สุเทพ สุนทรภัสส์. 2548. หมู่บ้านอีสานยุคสงครามเย็น สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- Keareney, M. 1996 Reconceptualizing the Peasantry: Anthropology in Global Perspective. Colorado: Westview Press.
- Walker, A. 2010. Thailand's Political Peasants: Power in the Modern Rural Economy. Wisconsin: University of Wisconsin Press.